

AVIOEHTOSOPIMUS VS OSITUKSEN ESISOPIMUS

Suomen aviovarallisuusjärjestelmässä perustuu puolisojen varojen ja velkojen erillisyydelle sekä sopimusvapaudelle. Aviopuolisoilla on kuitenkin lähtökohtaisesti avio-oikeutta toistensa omaisuuteen, joka realisoituu ositustilanteessa (avioero/kuolema).

Ositustilanteessa puolisojen aviovarallisuussuhde puretaan ja varakkaampi puoliso joutuu suorittamaan toiselle puolisolle tasinkoa.

Avioliittolaissa (35 § säädetään, ettei avio-oikeutta kuitenkaan ole sellaiseen omaisuuteen tai sellaiseen omaisuuden sijaan tulleeseen omaisuuteen, joka on avioehtosopimuksessa, lahjakirjassa, testamentissa tai henkivakuutuksen edunsaajamääräyksessä määrätty avio-oikeudesta vapaaksi. Tällaisen omaisuuden tuotto on avio-oikeuden alaista, ellei sitä ole erikseen kyseisessä asiakirjassa toisin määrätty. Poikkeuksena edelliseen muodostaa puolison konkurssitilanne (= yrittäjäpuoliso ylivelkaisuustilanne) josta säädetään AL 35 § 3 momentissa.

Mikäli aviopuolisot haluavat järjestää aviovarallisuus oikeudellisen asemansa avioliittolain olettamissäännöksistä poikkeavalla tavalla, he voivat vaikuttaa tulevaan avioero osituksen lopputulokseen laatimalla välillään sopimuksen.

Yllä mainitun avioehtosopimuksen lisäksi, aviopuolisoilla on käytettävissä toinenkin instrumentti, eli he voivat laatia osituksen esisopimuksen.

Avioliittolain 41 §:n mukaan ”ennen avioliittoa tai sen aikana tekemässään avioehtosopimuksessa voivat kihlakumppanit tai puolisot määrätä, että avio-oikeutta ei ole sellaiseen omaisuuteen, joka jommallakummalla heistä on tai jonka hän myöhemmin saa. Samassa järjestyksessä voidaan sopia siitä, että puolisoilla on avio-oikeus omaisuuteen, johon hänellä aikaisemmin tehdyn avioehtosopimuksen perusteella ei olisi sellaista oikeutta”. Laki kieltää erikseen muut aviopuolisoiden omaisuuteen kohdistuvat keskinäiset sopimukset (AL 41 §:2). KKO on kuitenkin ratkaisussaan 2000:100 lausunut, että avioliittolain 41 § 2 momentista riippumatta pykälää ei tule pitää tyhjentävänä listana siitä, minkälaisia sopimusmääräyksiä avioehtosopimukseen voidaan sisällyttää. Lisäksi KKO lausui, ettei ole löydettävissä asiallisia syitä rajoittaa puolisojen sopimusvapautta tarpeettomasti.

Avioehdon pätevyysmääräykset luetellaan avioliittolaissa (41-44 §). Avioehtosopimukseen liittyä muodon lisäksi tarkat sisältöä koskevat säännökset. Sopimuksen tulee olla kirjallinen, allekirjoitettu ja päivätty sekä kahden esteettömän todistajan allekirjoittama.

Avioehtosopimuksen voimaantulo edellyttää rekisteröintiä. Rekisteröinti ei kuulu varsinaisiin muotosääntöihin, mutta ilman rekisteröintiä sopimus ei tule voimaan, eikä esimerkiksi kolmansia sitovaksi.

Muotovirheen takia koko sopimus voidaan julistaa pätemättömäksi, mikäli puoliso tai kolmas, johon sopimuksella on vaikutusta, vetoaa siihen. Koska avioehtosopimus laaditaan liiton alussa, sen vaikutukset tulevat voimaan vasta liiton päättyessä, joka konkreettisesti tarkoittaa sitä, että mahdollinen pätemättömyys voi olla piilevä vuosikymmenten ajan.

Avioehtoa ei lainkaan virallisesti tutkita rekisteröinnin yhteydessä, joten selvästikin muotovirheen sisältävä sopimus saattaa päätyä rekisteriin, mikäli rekisteriviranomainen ei jostain syystä oma-aloitteisesti huomautta siitä. Tulevassa ositustilanteessa puolisoille voi siten tulla yllätyksenä, että sopimus rasittaa pätemättömyys.

Osituksen esisopimuksesta ei ole sääntelyä avioliittolaissa, jonka takia sitä koskevan oikeustilan muotoaminen on jäänyt sopimusoikeudellisten yleisten oppien, oikeuskirjallisuuden sekä korkeimman oikeuden (Ks KKO 1985-I-I) ratkaisukäytännön varaan. Oikeuskirjallisuudessa on pidetty riidattomana, että oikeusjärjestys hyväksyy esisopimuksen ja sitä voidaan käytännössäkin katsoa olevan merkitystä puolisoitten välillä kuten avioehtosopimuksellakin. Osituksen esisopimus on katsottu oikeuskirjallisuudessa olevan muotovapaa ja sen lisäksi myös sisältövapaa. Sisältövapaus tarkoittaneen, että puolisoit voivat sopia aviovarallisuutensa jakautumisesta täysin vapaasti riippumatta heidän varallisuusasemastaan tai heidän avio-oikeusasemastaan.

Osituksen esisopimuksella ei voida suoraan korvata ositusta, vaan puolisoitten tulisi vahvistaa esisopimus ositusperusteen syntymisen jälkeen. Esisopimus ei velvoita puolisoa suostumaan ositukseen, vaan heillä on aina oikeus ja mahdollisuus hakea pesänjakajaa toimittamaan ositus (toimitusositus, ks. KKO 1991:126).

Avioeron varalle tehty osituksen esisopimus voidaan laatia milloin tahansa, jo ennen avioliittoa. Sopimustyyppin vaikutusrajoitukset voidaan nähdä siinä, että avioehtosopimuksen vaikutukset rekisteröinnin välityksellä ulottuvat perillisiin ja velkojiin, kun taas esisopimuksen vaikutukset pysyvät puolisoitten välisinä.

Avioehtosopimuksen sovittelussa voidaan lain (AL 103 b §) mukaan huomioida ainoastaan kyseisen sopimuksen kohtuuttomuus tai sen perusteella puolisolle tuleva ansioton hyöty. Esisopimuksen kohdalla tulevat käyttöön avioliittolain sijaan, varallisuus oikeudellisista oikeustoimista annetun lain (228/1929) säännökset. Esisopimusta puolisoit voivat moitti esimerkiksi OikTL 36 §:n kohtuuttomuusperusteella, tai OikTL 28-33 §:n pätemättömyysperusteilla.

Osituksen esisopimukseen sovittelussa, voidaan mahdollisesti käyttää AL 103 b §:n sovittelusääntöä. Oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin lausuttu, että AL 103 b §:n sovittelukeinot sopivat huonosti osituksen esisopimuksessa sovittujen jakopäätösten sovitteluun. Toisaalta kirjallisuudessa on oltu sitä mieltä, että AL ei tarjoa riittäviä harkintakriteereitä sopimuksen sovitteluun. OikTL 36 §:ää käytetään oikeuskirjallisuuden mukaan ensisijaiseksi sovittelunormiksi, kuitenkin niin, ettei AL 103 b §:ää tule täysin sivuuttaa. AL:n säännökset tulisikin huomioida enemmänkin sovittelun mittapuuna ja ne voidaan myös ottaa sovitteluharkinnan tueksi, esimerkiksi aika – ja panosperusteita. Oikeustoimilain määräyksiä ei kuitenkaan voida ylittää tai sivuuttaa.

Pätemätön avioehtosopimus voitaneen joissakin tapauksissa pitää pätevänä osituksen esisopimuksena, ainakin siltä osin, kuin avioehtosopimuksella on määrätty asioista, joista on mahdollista määrätä osituksen esisopimuksella. Mikäli avioehtosopimuksen pätemättömyys perustuu puhtaasti muotovirheeseen, voitaneen hyväksyä avioehtosopimus osituksen esisopimuksena. Muotovirheistä riippumatta voidaan perustellusti väittää, että

avioehtosopimus ilmaisee puolisoitten taholta laatia välilleen avioliittolain olettasääntöjä poikkeava lopputulos avioeroperusteisessa osituksessa. Tällöin avioehtosopimus siitä riippumatta, että sopimuksessa on jokin muotovirhe esim. todistajien allekirjoituksissa, esteelliset todistajat, rekisteröimättä jättäminen (vahingossa) voisi ilmentää puolisoitten tahtotilaa osituksen esisopimuksena. Tällöin korostettaisiin puolisoitten sopimustahtoa ja sopimusautonomiamia.

Björn Holming, Espoo

Oikeustieteen lisensiaatti, varatuomari

www.holminglaw.com